

THOROCZKAY GÁBOR

A SZENT BÖLCSESSÉG EGYHÁZA. A TITELI TÁRSASKÁPTALAN TÖRTÉNETE A KEZDETEKTŐL A XIV. SZÁZAD KÖZEPÉIG

A magyarországi világi prépostságok korai (XIV. század közepéig terjedő) történetét bemutató kutatásaim¹ során eljutottam az Árpád-kor egyik igen jelentős társasegyházának, a Duna és Tisza összefolyásánál fekvő, Szent Bölcsesség védőszentű titelinek a feltárásához. Györffy György történeti földrajzi alapvetésének,² ill. a szegedi Anjou-kori oklevéltárnak³ köszönhetően — Dömöshöz és Hajszentlőrínchez hasonlóan — ez esetben is minden bizonnyal szinte a teljes fennmaradt forrásanyag birtokában lehet már megállapításokat tenni. E helyütt is átfogó képet kívánok a prépostság korai históriájáról nyújtani, a káptalan személyi és birtokállományán kívül részletesen tárgyalom alapításának körülményeit, hazánkban szokatlan patrocíniumát, valamint a már általam feldolgozott társasegyházak bizonyos adatainak segítségével, összehasonlító módszerrel megpróbálom meghatározni jelentőségét a korai magyar egyházi hierarchiában. Ellenben ennek a káptalannak a (Bács, Keve és Szerém vármegyékre kiterjedő)⁴ hiteleshelyi tevékenységével sem fogok foglalkozni, hiszen célom az egyháztörténeti vonatkozások bemutatása, és nem a hivatali írásbeliségben betöltött szerep ábrázolása.

Titel egyházának alapításáról három késői, de egymást jól kiegészítő, megbízhatónak látszó adattal rendelkezünk. Egy 1347. évi oklevél szerint Fülöp mester,

---

1 *Thoroczky Gábor*: A szebeni prépostság történetének főbb kérdései a XIV. század közepéig. In: Fons, 19. (2012) 37–55. p.; *Uő*: A dömösi prépostság története alapításától I. Károly uralkodásának végéig. In: Fons, 19. (2012) 409–433. p.; *Uő*: A messziről jött királyné prépostsága: a hajszentlőrinci társaskáptalan korai története (1342-ig). In: Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére. Szerk.: Bárány Attila, Dreska Gábor, Szovák Kornél. Bp.–Debrecen, 2014. I. 321–335.

2 *Györffy György*: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I–IV. Bp., 1963–1998. (a továbbiakban: ÁMTF).

3 Anjou-kori Oklevéltár. I–XV. (1301–1331), XVII. (1333), XIX–XXIX. (1335–1345), XXXI. (1347), XXXIV. (1350), XXXVIII. (1354). Főszerk.: Kristó Gyula, Almási Tibor. Szerk.: Almási Tibor, B. Halász Éva, Blazovich László, Géczy Lajos, Kőfalvi Tamás, Kristó Gyula, Makk Ferenc, Piti Ferenc, Sebők Ferenc, Teiszler Éva, Tóth Ildikó. Bp.–Szeged, 1990–2013. (a továbbiakban: AOKlt.).

4 ÁMTF I. 241. p.

titeli örkanonok a káptalan nevében és megbízásából Töttös királyi ajtónállómeszternek 10 évre, 5 márkáért, évenkénti fizetéssel bérbe adta a káptalan Szent László király (1077–1095) és Lampert herceg privilégiuma által megszerzett Arad megyei, Maros menti Szödi, Magyarzárány, Tótzárány, Gyarru, Ivánháza és Vadkert birtokait, ill. falvait. (Az oklevél szerint Lászlónak és Lampertnek más adományai is voltak!)⁵ Györffy György a XI. század végénél későbbinek tűnő falunevék (*Magyarzárány, Tótzárány, Ivánháza*) elképzelhetőnek tartotta, hogy az örkanonok egy interpolált másolatot vagy hamisítványt mutatott be.⁶ Egy XVI. század eleji (1513. évi) adat szerint a bácsi egyházmegyében lévő titeli hely Szent Bölcsesség-egyházának patrónusa és első alapítója (*patroni et primi fundatoris*) Szent László király volt.⁷ A Kartauzi Névtelen által a magyar középkor legvégén, 1526 körül a lövöldi kartauzi rendházban összeállított magyar nyelvű prédikáció- és legendagyűjtemény, az ún. Érdy-kódex szerint pedig I. Béla király harmadik fia Lampert volt, akit az Alföldön, Titelben temettek el.⁸ A nyelvemlék önálló, máshonnan nem ismert adatainak forrásait a szájhagyományban, és mára már nem ismert, elveszett (krónikás) alkotásokban kereshetjük.⁹

A fentiek alapján nagy biztonsággal kimondható, hogy a prépostság alapítói a magyar állam és egyház helyzetét a XI. század végén megszilárdító László király, valamint Lampert herceg voltak. Lampert I. Géza (1074–1077) és Szent László királyok öccse, I. Béla király (1060–1063) és Richeza lengyel hercegnő legfiatalabb fia volt. Lehetséges, hogy bátyjai uralkodása alatt irányította a dukátust vagy legalábbis annak egy részét.¹⁰ Temetkezési helyét pedig a korban oly természe-

5 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának Diplomatikai Levéltára (a továbbiakban: DL) 87 218., AOkl. XXXI. 754. sz. (A Szent László király és Lampert herceg privilégiumára vonatkozó részt ld. *Diplomata Hungariae antiquissima*. Ed. Georgius Györffy. I. Bp., 1992. [a továbbiakban: DHA] 309. p.).

6 DHA I. 309. p. Az Aradtól keletre fekvő Gyarrut, Ivánházát, Szödit, Vadkertet és a két Zárányt ld. ÁMTF I. 177., 179., 186., 187., 188. p.

7 *Augustinus Theiner: Vetera monumenta historica Hungariorum sacram illustrantia*. I–II. Romae, 1859–1860. (a továbbiakban: Theiner) II. 591. p.

8 Érdy-codex. Kiad.: Volf György. Bp., 1876. (Nyelvemléktár 4–5.) 84. p.

9 A kódexre ld. *Madás Edit: Érdy-kódex*. In: Magyar Művelődéstörténeti Lexikon. Főszerk.: Kőszeghy Péter. I–XIII. Bp., 2003–2012. (a továbbiakban: MaMűL) II. 388–389. p. Arra, hogy léteztek mára már elfelejtett információkat hordozó krónikavariánsok, ld. *Mikó Gábor: Élte valaha Szent István fia, Ottó herceg. Egy ismeretlen 15. századi krónika tanúsokodása*. In: *Történelmi Szemle*, 55. (2013) 1–22. p.

10 *Makk Ferenc: Lampert*. In: *Korai magyar történeti lexikon*. (9–14. század). Főszerk.: Kristó Gyula. Szerk.: Engel Pál, Makk Ferenc. Bp., 1994. (a továbbiakban: KMTL) 393. p.

tes módon az általa alapított-javadalmazott egyházban választotta meg. A titeli társaskáptalan alapításának célja a XI. század végén a királyi hatalom erősítése, közvetlenebb jelenlétének biztosítása volt a területen. Ez pedig jelzi, hogy megnövekedett a Tisza alsó folyásának és az Al-Duna vidékének jelentősége Szent László politikájában.¹¹ A titeli társasegyház az egyik legkorábbi ilyen jellegű intézmény lett Magyarországon.

Mindenképpen feltűnő a káptalan védőszentje. A Szent Bölcsességet (*Sapientia*, görögül *Sophia*) a teológiában az egyházatyák korában bibliai utalások alapján Krisztussal azonosították, míg Szűz Máriát a Bölcsesség székével (*Sedes Sapientiae*). A konstantinápolyi Hagia Sophia-székesegyház még bizonyosan Krisztusnak volt dedikálva, viszont az ortodox teológia később már az Istenanyával vette azonosnak a Bölcsességet (ld. Kijev és Novgorod XI. századi Sophia-főtemplomainak címünnepeit). Csábító lenne, hogy a titeli patrocíniumot — amely Magyarországon egyedülálló — magam is Szűz Máriával azonosítsam, így újabb bizonyítékot találva a Szent László-korban felélénkülő Istenanya-tiszteletre (ld. a valószínűleg e korban keletkezett nagyobbik Szent István-legendát utalásait). A káptalan pecsétje azonban Krisztust ábrázolja, tehát itt nem lehet erről szó, a titeli prépostsági templom címünnepe valamelyik Krisztus-ünnep (pl. Karácsony) lehetett.¹² A patrocínium azonban bizonyosan bizánci hatást mutat, amelynek pontos eredete jelenlegi tudásunk alapján nem fejthető meg (igen feltételesen: Szent László első, ismeretlen vagy Lampert herceg bizonyonnyal létező, szintén azonosíthatatlan felesége bizánci hercegnő lehetett, aki vagy akinek a környezete sugallhatta a templomcímét stb.).

Titel igen jelentős helysége volt a kora Árpád-kori Magyarországnak. Egy XII. századi arab utazó szerint „elmondhatjuk, hogy az említett [Budavára] városától [Titel] városáig a folyó mentén, keleti irányban hetvenöt mérföld a távolság, [Titel] városától pedig [Bács] városáig ugyancsak hetvenöt mérföld. [Titel] városa a folyó északi partján van. Sok lakója és jószágja van, lakói nagyon tehe-

---

11 *Kosztá László*: Dél-Magyarország egyházi topográfiája a középkorban. In: A középkori Dél-Alföld és Szer. Szerk.: Kollár Tibor. Szeged, 2000. (Dél-Alföldi Évszázadok 13.) (a továbbiakban: Középkori Dél-Alföld) 41–80. p. (a továbbiakban: *Kosztá*, 2000.), különösen: 48. p.

12 A kérdéskörre ld. *Előd István*: Katolikus dogmatika. Bp., 1983.² 619. p.; *Mező András*: Patrocíniumok a középkori Magyarországon. Bp., 2003. (METEM-könyvek 40.) 61–62. p.; *Cselényi István Gábor*: A Szofia-elv az antik gondolkodásban. In: Debreceni Szemle, 16. (2008) 481–489. p., különösen: 487. p.; *Beverly J. Lanzetta*: Wisdom. In: The Cambridge Dictionary of Christianity. Ed. by Daniel Patte. Cambridge, 2010. 1307. p.

tősek, bőségben és gazdagságban élnek.”¹³ A település gazdagságát a közel fekvő dunai, ill. tiszai réveknek is köszönhette.¹⁴

Közvetett módon Titel jelentőségét igazolja a XIII. század elején alkotó Anonymus regényes gesztája is. Elbeszélése szerint Szalan titeli fejedelem (*duci titylensy*) Titelben, udvarában kapott segítséget a görög császártól és a bolgár vezértől, és innen indult seregeivel Árpád ellen a döntő csatába. Később a győztes magyar fejedelem is Titelig hódoltatta a Tisza mentét.¹⁵

A fiktív Szalan, a korábbi irodalomban Zalán, Salán, eredetileg *Salanus* fejedelem (*dux*) a munkában kiemelt szerepet játszik: ő a honfoglaló magyarok legrangosabb, több mint 30-szor szereplő ellenfele, bolgár származással, bizánci kapcsolatokkal, nagy kiterjedésű, a Felső-Tisza vidékétől az Al-Dunáig nyúló, szlávok lakta uralmi területtel. Központja a gesta szerint tehát Titel volt, amely így mindenképpen jelentős település, miként a vele átellenben fekvő Szalankemen is, ahová egyébként rév vezetett (Tüdő-rév, Anonymusnál *portus Zoloncaman*). A költött vezér nevét is valószínűleg Szalankemenből alkotta meg a névtelen gestaszerző.¹⁶

---

13 *Elter István*: Magyarország Idrīsi földrajzi művében. In: Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica (a továbbiakban: AUSzegAH), 82. (1985) 53–63. p., különösen: 60. p. Egy újabb állásfoglalás a muszlim geográfus adatát nem Titelre érti (mint pl. a szöveg fordítóján kívül az ÁMTF I. 241–242. p. is teszi), hanem a Kalocsa környéki, Solt melletti Tétel(hegy)re vonatkoztatja, ahol napjainkban jelentős régészeti feltárások folynak. Eszerint Idrīsi Tételt Buda és Bács között említi. Ld. *Szentpéteri József*: Őskori és középkori emlékek a solti Tételhegyen. Sokoldalú régészeti feltárás. In: História, 24. (2012) 5–6. sz. 9–12. p., különösen: 12. p. Ez az álláspont bizonyosan téves: Idrīsi Titelt olyan települések között emlegeti, amelyek mind Dél-Magyarországon fekszenek (Frankavilla, Barancs, Keve, Bács); azonkívül a geográfus nem mondja határozottan azt, hogy Titel (Tétel?) Budavár és Bács között helyezkedik el, hanem csak az e településektől való távolságát adja meg, bizonyára túlzó adatokkal; végül pedig felhozható, hogy a Tételhegy a Dunától *keletre*, míg Titel a leírásnak megfelelően *északra* helyezkedik el. Összegezve: a dél-magyarországi Titelt véleményem szerint nem lehet elperelni az Idrīsi-féle leírástól.

14 *Rokay Péter – Takács Miklós*: Titel. In: KMTL 677. p.

15 Anonymus, notary of King Béla: The deeds of the Hungarians – Master Roger’s Epistle to the sorrowful lament upon the destruction of the Kingdom of Hungary by the Tatars. Ed., transl., annot. by Martin Rady, László Veszprémy, János M. Bak. Bp.–New York, 2010. (Central European Medieval Texts 5.) 50., 80., 82., 86. p.

16 *Benkő Loránd*: Zalán vezér nevééről és személyéről. Adalék P. magiszter névhasználatához. In: *Uő*: Beszélnek a múlt nevei. Tanulmányok az Árpád-kori tulajdonnevekről. Bp., 2003. 68–80. p.

Figyelembe veendő azonban még a zarándi *Salan* (Árkicsalán) falu említése is! E település mellett birtokolt a titeli egyház (1234), így Anonymus munkamódszerének felfejtésekor, a magyarokkal ellenséges vezér megalkotásánál e helységnevet is tekintetbe lehet, sőt talán kell venni.¹⁷ Ha ez utóbbi településnév hozzájárult Szalan kitalálásához, Titelhez kapcsolásához, vagy netalán az egyedüli mintaadó volt, akkor abban az esetben kimondhatjuk: a magiszter rendkívül jól ismerte a titeli káptalan (birtok)viszonyait. Mivel a geszta írója minden valószínűség szerint külföldön iskolázott, egyházi középréteg-beli személy lehetett, ez esetben feltételelesen itteni (kanonoki, préposti?) működésére is gondolhatunk.

Titel település, falu (*canneto*) egy része egyébként halastavakkal, nádasokkal, földekkel és az ottani hegy felével a XII. század elején a magyar király adományából a szávaszentdemeteri görög ortodox apátságé lett. A monostor a század végén a jeruzsálemi Szent Theodosios-lavra tulajdonába került. Az adomány a XIII. század elején pápai megerősítést nyert.¹⁸

A prépostság személyi állományára vonatkozó XII. századi adatok sorában először egy keltezetlen forrást kell figyelembe vennünk. 1125–1128 vagy még inkább 1124–1131 között keletkezhetett II. István király (1116–1131) oklevelének töredéke. A diploma záró részét a gyulafehérvári Batthyaneum-könyvtár *Psalterium Davidicum* című kézírata őrizte meg. Itt Felicián esztergomi érsek és püspökök felsorolása után olvashatunk az oklevél írnokáról, Makár titeli prépostról, aki „engedelmes kancellárként megpecsételte” azt (*Notarius huius carte, Macharius prepositus Titulensis, sigillavit hoc privilegium obediens cancellarius*).¹⁹ Az oklevélíró és „kancellárt” azonosíthatjuk azzal a titeli préposttal, aki később pécsi püspök (1137 e.–1139 u.), majd esztergomi érsek (1142–

17 ÁMTF I. 241. p.; Györffy György: Honfoglalás előtti népek és országok Anonymus Gesta Hungarorumában. In: *Uő: Anonymus. Rejtély avagy történeti forrás?* Bp., 1988. (Hermész Könyvek) 67–100. p., különösen: 82. p. (Első megjelenése: Ethnographia, 76. [1965] 411–431. p.).

18 Györffy György: A szávaszentdemeteri görög monostor XII. századi birtokösszeírása. In: *Az MTA Társadalmi-Történeti Osztályának Közleményei*, 2. (1952) 325–362. p., 3. (1953) 69–104. p., különösen: 346., 361., 81., 82. p.

19 DHA I. 421. p. Vö. Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica. I–II/4.* Szerk.: Szentpétery Imre, Borsa Iván. Bp., 1923–1987. (a továbbiakban: Reg. Arp.) 517. p. Az oklevéltöredék szűkebb datálására ld. *Varju Elemér: A gyulafejérvári Batthyány-könyvtár II.* In: *Magyar Könyvszemle*, 8. (1900) 17–55. p., különösen: 31. p.; DHA I. 421. p.; a meggyőzőbb tágabb keltezésre ld. *Körmendi Tamás: Makár.* In: *Esztergomi érsekek (1001–2003).* Szerk.: Beke Margit. Bp., 2003. 49–52. p. (a továbbiakban: *Körmendi*, 2003.), különösen 50–51. p. 1. jegyz.

1147 u.) lett.²⁰ Bizonyosan elválasztandó tőle az évtizedekkel később szereplő Makár dömösi prépost, majd pécsi püspök (1162 e.–1186).²¹ Egy 1210–1230 körül hamisított oklevélben II. Béla király (1131–1141) káplánjaként, poroszlói szerepkörben olvashatunk Lőrinc titeli kanonokról.²² Ha esetleg autentikus diplomára vezethető vissza a kétes hitelű dokumentum, akkor ezt az információt is valósként fogadhatjuk el.

A királyi prépostságok fontos szerepét mutatja II. Géza király (1141–1162) azon híres oklevele, amelyben 1156-ban megerősíti Martyrius esztergomi érseknek az esztergomi káptalan számára szolgáló adományát. A tanúnévsorban a püspökök után, de a világi méltóságviselők előtt szerepel a budai, dömösi, aradi, titeli prépost, ez utóbbi neve ekkor Péter volt.²³ Jó pár évtizedes megállapítása a magyar középkorkutatásnak, miszerint Magyarországon a — szentszéki vagy esztergomi érseki alárendeltségben működő — királyi prépostságok vezetői és kanonokjai voltak elsősorban a királyi kápolna tagjai, a XI–XII. századi udvari írásbeliség gyakorlói, és nem a székesegyházi káptalanok prépostjai és tagjai. Tiltott késő középkori források (1389-től 1513-ig) mindannyiszor a királyi egyházak között sorolták fel, ebbéli helyzete már alapításától kezdve fennállhatott, jóllehet XIV. századi oklevelekben gyakran kalocsai egyházmegyei prépostságként emlegetik. A királyi prépostok kora Árpád-kori súlyát még erőteljesebben jelzi, hogy az 1169. évi pápai–magyar megegyezést is jóváhagyhatták.²⁴

Titeli kanonok lehetett az alábbi udvari pap is, akit egy kétes hitelű dokumentum említ. 1163-ban III. István király (1162–1172) anyjával, Eufrozinával és főembereivel együtt megerősítette a spalatói érseket és érsekséget a dalmáciai

---

20 *Körmendi*, 2003. 49–52. p.; *Kosztá László*: A püspökök és városuk. A 14. század közepéig. In: A középkor évszázadai (1009–1543). Szerk.: Fedeles Tamás et al. Pécs, 2009. (A Pécsi Egyházmegye története I.) (a továbbiakban: *Kosztá*, 2009.) 65–66. p.

21 *Kosztá*, 2009. 67–69. p.

22 *Codex diplomaticus ac epistolaris Slovaciae*. Ed.: Richard Marsina. I–II. Bratislavae, 1971–1987. (a továbbiakban: *CDES*) I. 76. p.; *Reg. Arp.* 66. sz.

23 *Monumenta ecclesiae Strigoniensis*. Coll. et edd.: Ferdinandus Knauz, Ludovicus Crescens Dedek, Gabriel Dreska et al. I–IV. Strigoniū–Budapestini, 1874–1999. (a továbbiakban: *MES*) I. 108. p., *Reg. Arp.* 84. sz.

24 *Kubinyi András*: Királyi kancellária és udvari kápolna a XII. századi Magyarországon. In: *Uő*: Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon. Bp., 1999. (METEM-könyvek 22.) 7–67. p., különösen: 42–58. p. (Első megjelenése: *Levéltári Közlemények*, 46. [1975] 59–121. p.) (a továbbiakban: *Kubinyi*, 1999.); *Kiss Gergely*: Királyi egyházak a középkori Magyarországon. Pécs, 2013. (*Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi* 3.) 73. p.

püspökségek feletti jogaiban. Az oklevelet István „kancellár és a titeli egyházban a királyné úrnő káplánja” (*cancellarii et domine regine capellani in parochia Tituli*) írta.²⁵ A század utolsó, 1178. évi titeli vonatkozású adata is gyanús hitелű diplomából származik. Eszerint ekkor egy „T” kezdőbetűs egyházi személy volt Tittel prépostja.²⁶

A XIII. század titeli egyházzal kapcsolatos adatait az alább tárgyalandó, Tittel vonatkozásában lényegében gazdasági jelentőségű beregi egyezmény nyitja meg 1233-ban. Ugyanebben az évben egy bizonytalan hitelességű adat Mihályt jelzi a káptalan prépostjaként.²⁷ 1237-ben kelt a titeli társaskáptalan első hiteleshelyi oklevele, amely szerint ekkor István volt a prépost, Péter az olvasó-, Redemptus az éneklő-, Wasardus (Wasardinus) az ör-, Mihály pedig a dékánkanonok. A káptalannak voltak más, név szerint nem említett tagjai is.²⁸ 1238-ban ugyanez a testületi összetétel jellemezte a titeli egyházat.²⁹ Ugyanebben az évben IV. Béla király (1235–1270) egy gyanús hitelességű diplomája szerint a bozói apát és a korponai szászok között megkötött vámügyi egyezséget János áldozópap, királyi káplán, titeli kanonok hozta létre.³⁰ A tatárjárást közvetlenül megelőzően a majdan római bíboros-püspökként elhunyt Báncsa nembeli István későbbi esztergomi érsek volt a káptalan vezetője. Ő bácsi főszékesegyházi prépostsága után, váci püspöksége előtt volt 1239–1240-ben titeli prépost.³¹ Kancellár még bácsi

---

25 Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Sclavoniae. II–XV. Coll., dig.: Tade Smičiklas. Zagrabiae, 1904–1934. (a továbbiakban: CDCr) II. 96–97. p.; Reg. Arp. 103. sz. Ez utóbbi még hiteles diplomaként értékelte, de feltehetően hamisított oklevél (valószínűleg egy hiteles eredeti alapján), ld. ÁMTF I. 240. p.; *Kubinyi*, 1999. 13. p.

26 Történelmi Tár I. (1878) 338–339. p., Reg. Arp. 129. sz.

27 *Georgius Pray*: Specimen hierarchiae Hungariae. I–II. Posonii, 1776–1779. 61. p.

28 Hazai Okmánytár. I–VIII. Kiad.: Nagy Imre et al. Győr–Bp., 1865–1891. (a továbbiakban: HO) VI. 35–36. p.

29 Uo. 36. p.

30 Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XI. Stud. et op. Georgii Fejér. Budae, 1829–1844. (a továbbiakban: CDH) IV/1. 156–157. p., Reg. Arp. 648. sz.

31 CDH II. 37., Reg. Arp. 655. sz.; Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. I–VII. (1191–1486). Hrsg.: Franz Zimmermann, Carl Werner, Georg Müller, Gustav Gündisch, Konrad Gündisch. Hermannstadt–Bukarest, 1892–1991. I. 68–69. p., Reg. Arp. 674. sz. Ld. még *Almási Tibor – Koszta László*: Báncsa István bíboros (1205 k.–1270). Életrajzi vázlat. In: AUSzegAH. Különszám 1991. 9–18. p., különösen: 9–10. p.

káptalani vezetőként lett és titeli prépostsága alatt is viselte ezt a tisztséget (1238. január 29.–1240. március 21.).³²

A következő fennmaradt adat a prépostság személyi állományáról jó évtizeddel későbbi: 1251-ben egy közhitelű oklevél szerint András mester volt a káptalan prépostja.³³ Érdemes észrevennünk egy *társaskáptalani* tag „mester” megjelölését, amelynek mindent kielégítő magyarázatával még adós a hazai középkorkutatás. Időrendi okból itt kell felhívnom a figyelmet egy napjainkban is fel-feltűnő régi téves állásfoglalásra, miszerint Titel társaskáptalanját ágostonrendi prépostsággá alakították volna a XIII. század második felében. Az 1268. évi, 1294-ben Lodomér esztergomi érsek (1279–1298) által átírt oklevélben IV. Kelemen pápa (1265–1268) jóváhagyta egy Szent Imre-védőszentű, Esztergom érseke alá tartozó ágostonos kanonokrendi prépostság alapítását.³⁴ Mindez valójában a Tolna megyei Töltre vonatkozik, és nem a Szent Bölcsesség-patrocíniumú Titelre.³⁵

1272-ben a titeli egyház örkanonokjáról maradt fenn tudósítás. Karácsony (Karachinus), aki egyben a király udvari klerikusa és igen rangos társakkal együtt korábbi csehországi követe volt a II. Ottokár ottani uralkodóval (1253–1278) folytatott tárgyalásokon (1271),³⁶ kérvényezte: csehországi szolgálatáért a király tegye szolgálóját, a Sopron megyei damonyai Myxa fia Márton várjobbágyot rokonságával együtt királyi servienssé. A kanonok másokkal együtt előterjesztett kérelmét V. István király (1270–1272) teljesítette.³⁷

Két évtizednyi időtartamból vannak adataink az Árpád-kor legvégének titeli prépostjáról, Lászlórol. Először 1280-ban tűnik fel egy közhitelű oklevélben András olvasó-, András éneklő-, Bálint ör-, valamint János dékánkanonok társa-

---

32 *Zsoldos Attila: Magyarország világi archontológiája (1000–1301)*. Bp., 2011. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 11.) (a továbbiakban: *Zsoldos*, 2011.) 108. p.

33 *Wenzel Gusztáv: Árpád-kori Új Okmánytár. I–XII*. Pest–Bp., 1860–1874. (a továbbiakban: *ÁUO*) VII. 332–333. p. Megerősítő oklevélben átírta István ifjabb király 1269-ben, ld. *ÁUO* VIII. 236–237. p., Reg. Arp. 1895. sz.

34 *CDH* VII/3. 58–60. p.; *MES* I. 545–546. p. (Ez utóbbi helyen ld. a fejregesztában a téves azonosítást!).

35 Legújában helyesbítették: *K. Németh András – Ódor János Gábor: Tolna megye vitatott fekvésű középkori kolostorainak azonosítása*. Apor és Töl, Földvár és Iván. In: *A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve*, 27. (2005) 131–157. p., különösen 135–138. p.

36 A békefolyamatra ld. *Pauler Gyula: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt*. I–II. Bp., 1899.² 290–293. p.

37 *CDH* VI/1. 210–211. p., Reg. Arp. 2149. sz.

ságában.³⁸ Egy 1282. évi, egy 1290–1300 közé datálható, valamint egy 1299. évi oklevél alapján,³⁹ birtokosztályokról szóló információk útján családi viszonyaira is fény derült: a főpap az Aba-nemzetség ún. Lipóci-ágához tartozott, Sándor ispán fia, valamint a kora Anjou-kor vezető gazdaságpolitikusának, Nekcsei Demeter tárnokmesternek (†1338) a fivére volt.⁴⁰ 1299. július 23. és december 6. között (ez utóbbi dátum után nem sokkal halhatott meg) a királyi udvar írásbeliségének tényleges irányítója volt alkancellárként.⁴¹

Az Anjou-kor hajnalán, 1301-ben egy közhiteľű oklevél tudósít bennünket a káptalan akkori dignitásairól: Dénes mester volt a prépost, Jakab mester az olvasó-, István mester az éneklő-, János pedig az örkanonok, dékánkanonok pedig nem volt hivatalban.⁴² A káptalan személyi viszonyairól ezután jó másfél évtizednyi időintervallumban nem maradt fenn adat. 1316-ban egy hiteleshelyi oklevél Bodmer mesterről szól, mint káptalani emberről egy iktatásnál.⁴³ Ő kanonok vagy a káptalani alsópapság tagja lehetett. 1317-ben a káptalan prépostjáról, Lászlórról maradt fenn adat.⁴⁴ E prépost már bizonyosan más személy volt, mint Nekcsei Demeter korábban közel két évtizedig a társaskáptalan vezetőjeként tevékenykedő öccse. A főpap *magister* címmel élt, és több ízben bíraskodott királyi megbízásra, ill. kapott megbízást más papi személy egyházi hivatalba való beiktatására.⁴⁵ 1322. május 22-én már választott fehérvári prépost és alkancellár is volt egy személyben,⁴⁶ októberben pápai megerősítést nyert Fehérvárra,⁴⁷ ahol rövid ideig

38 HO VI. 263–264. p.

39 ÁUO IX. 340–341. p.; HO VII. 312–313. p., Reg. Arp. 4366. sz.; ÁUO X. 329–330. p., Reg. Arp. 4258. sz.

40 *Karácsonyi János*: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Bp., 1995.² 26., 72–76. p.

41 HO VIII. 49. p.; Reg. Arp. 4284. sz. Ld. még *Zsoldos*, 2011. 113. p.

42 Anjoukori Okmánytár. Szerk.: Nagy Imre, Tasnádi Nagy Gyula. I–VII. Bp., 1878–1920. (a továbbiakban: AO) I. 1. p., AOKt. I. 152. sz.

43 DL 1870., AOKt. IV. 347. sz.

44 DL 31 181., AOKt. IV. 658. sz.

45 *Koloman Juhász*: Die Stifte der Tschanager Diözese im Mittelalter. Münster in Westfalen, 1927. 222–224. p., AOKt. V. 973. sz.; *Augustinus Theiner*: Vetera monumenta historica Hungarum sacram illustrantia. I–II. Romae, 1859–1860. (a továbbiakban: Theiner) I. 478. p.; AOKt. VI. 338. sz.

46 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) 283 669., AOKt. VI. 594. sz. December 15-ig emlegetik így a magyarországi oklevelek, ld. CDCr IX. 98–99. p., AOKt. VI. 867. sz.

47 Theiner I. 482–483., 483. p., AOKt. VI. 790., 791. sz.

tevékenykedett, hiszen 1323. augusztus 20. és szeptember 20. között elhunyt.⁴⁸ László prépostsága idején, 1319-ben egy János nevű dékánkanonok is feltűnik a forrásokban.⁴⁹

László prépostságának időszakában találkozunk először a káptalan alsópapságával. Az általam vizsgált korszakban két ízben káptalani karbeli klerikus (1320: Jakab,⁵⁰ 1343: Péter⁵¹), egy ízben pedig javadalmas, azaz prebendárius (1340: János mester)⁵² is szemünk elé kerül, döntően hiteleshelyi tevékenység végzése közben. A káptalani tagok helyettesítése a székes- és társasegyházakban a korábbi kutatások szerint a XIII–XIV. század fordulóján intézményesült: a prebendáriusok (*praebendarii*) és karbeli papok (*sacerdotes de choro*) a kanonokokat helyettesítették a zsolozsma, sőt a misemondás terén is. Egyes káptalanokban a karbeli papok kápolna- és oltárigazgatók is lehettek. Számuk együttesen egy-egy káptalanban azonos lehetett a kanonokokéval.⁵³ Az újabb vizsgálódások e kanonokok alatti egyházi rétegek megjelenését már a XIII. század elejére, közepére keltezték. Ezenfelül hangsúlyozták: nemigen volt felfelé irányuló mobilitás az alsóbb egyházi tényezők és a kanonikátust viselők rétege között.⁵⁴ A karbeli klerikus (*clericus chori*, *clericus in/de choro*) a nagyobb (püspöki) egyházak iskoláiban alapvető ismereteket (grammatika, rétorika, logika, zene) szerző, legfeljebb az alszerpapságot felvevő egyházi személy volt, aki jártas lett egyidejűleg a jegyzői mesterségben (*ars notariában*). Megkülönböztetendő tőle a *procedens*, aki áldozópapságra készült, külön házakban a püspöki székhelyeken.⁵⁵ Az alsópapság feltűnése a titeli egyházban annak jelentőségét jelzi.

---

48 DL 99 897., AOkl. VII. 431. sz.; *Pesty Frigyes – Ortvay Tivadar*: Oklevelek Temesvármegye és Temesvár város történetéhez I. (1183–1430). Oklevelek. Pozsony, 1896. (Temesvár-megye és Temesvár város története IV.) (a továbbiakban: *Temes*) 33–37., AOkl. VII. 473. sz.

49 AO I. 509–511. p., AOkl. V. 421. sz.

50 *Temes* 48. p., AOkl. V. 810. sz. A regeszta „karpap”-nak nevezi, de az oklevél világosan karbeli klerikusról (*clericum de c[h]oro*) beszél!

51 DL 41 012., AOkl. XXVII. 747. sz.

52 DF 233 326., AOkl. XXIV. 340. sz.

53 *Mályusz Elemér*: Egyházi társadalom a középkori Magyarországon. Bp., 1971. 72–80. p.

54 *Kosztai László*: Adalékok a székesegyházi alsópapság XIII–XIV. századi történetéhez. In: *Uő*: Írásbeliség és egyházszervezet. Fejezetek a középkori magyar egyház történetéből. Szeged, 2007. (Capitulum III.) 45–58. p. (Első megjelenése: AUSzegAH, 86. [1988] 15–25. p.)

55 *Mezey László*: Deákság és Európa. Irodalmi műveltségünk alapvetésének vázlata. Bp., 1979. 175–193. p.

Alább tárgyalom, hogyan került a préposti tisztség 1326/1327-ben egy itáliai pápai írnok kezébe. Az erről rendelkező egyik pápai bulla szerint a titeli egyház élén korábban állt András akkori fehérvári prépost is.⁵⁶ [Mohorai] András titeli prépostságát csak innen ismerjük. A főpap 1313-tól pécsi olvasókanonok, 1313-ban általános helynök, 1324-től pedig fehérvári prépost volt. Alkancellári tisztséget töltött be 1323–1324 között, majd 1325-től. 1330-ban, a Basarab román vajda elleni sikertelen hadjáratban hunyt el, halálával mind a krónikairódalom, mind az okleveles adatok szerint a királyi (kettős)pecsét is elveszett.⁵⁷ Eddig számon nem tartott titeli prépostsága 1322 (októbere) és 1324 (eleje) közé helyezhető.

1324 első felében már Kaboli László a titeli társaskáptalan vezetője és egyben királyi kápolnaispán egészen 1325-ig.⁵⁸ Ez utóbbi tisztségével nem szerepel a kápolnaispánok XIV. századi történetével, sorozatával foglalkozó alapvető munkákban, jollehet ebbéli működését jó pár évtizede kiadott forrás is bizonyítja.⁵⁹ (Megjegyzendő azonban, hogy voltak, akik számon tartották e pozícióját.⁶⁰) A kápolnaispán ekkor titkos kancellári (jegyzői) minőségben a királyi középpécset őreként az uralkodói udvar igazságszolgáltató tevékenységéhez kapcsolódó köz-hitelű oklevéladását is irányította.⁶¹ 1325-ben még az orvostudomány professzoraként (*artis medicine scientieque professor*) is minősíti az előbb említett kiadott oklevél, tehát egyike lehetett a megromlott egészségű I. Károly király (1301–1342) állapotára felügyelőknek. Még ugyanennek az évnek az őszén a magyar uralkodó követe volt Avignonban XXII. János pápánál (1316–1334), itt is jelzik

56 G. Mollat – G. de Lesquen: Jean XXII (1316–1334). Lettres communes. I–XVI. Paris, 1904–1947. (a továbbiakban: Mollat) VI. 27 554. sz., AOKlt. XI. 17. és 18. sz.

57 Timár György: Pécs egyházi társadalma Károly Róbert korában. In: Baranyai Helytörténetírás 1981. Pécs, 1982. 13–56. p., különösen: 35–36. p.; Johannes de Thurocz: Chronica Hungarorum. II. Commentarii. 2. Ab anno 1301 usque ad annum 1487. Comp.: Elemér Mályusz adiuv. Julio Kristó. Bp., 1988. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum. Series Nova IX.) 69. p.; Engel Pál: Magyarország világi archontológiája (1301–1457). I–II. Bp., 1996. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.) (a továbbiakban: Engel, 1996.) I. 82., 90. p., II. 169. p.

58 DL 96 114., AOKlt. VIII. 322., 324. sz.; Györffy György: Adatok a románok XIII. századi történetéhez és a román állam kezdeteihez. In: Történelmi Szemle, 7. (1964) 549–550. p., AOKlt. IX. 264. sz. Ld. még ÁMTF I. 241. p.

59 Kumorovitz L. Bernát: A királyi kápolnaispán oklevéladó működése. In: Regnum, 4. (1942–1943) 455–497. p. (a továbbiakban: Kumorovitz, 1942–1943.); Engel, 1996. I. 91. p.

60 Koszta, 2000. 75. p. 50. jz.

61 Kumorovitz, 1942–1943. 460., 486. p.; Solymosi László: Kápolnaispán. In: MaMűL V. 90. p. Ld. még Csukovits Enikő: Az Anjouk Magyarországon I. I. Károly és uralkodása (1301–1342). Bp., 2012. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) 86. p.

orvos (*physicus*) mivoltát.⁶² A Szentszéken megerősítették titeli prépostságában,⁶³ beszámolt Károly király fiának születéséről,⁶⁴ valamint pápai beleegyezést nyert abba, hogy az esztergomi érsek felügyelete mellett elcserélhesse javadalmát János szepesi préposttal (1323–1327).⁶⁵ Erre azonban már nem került sor, hiszen 1326 márciusában — bizonyára I. Károly kívánságára — zágrábi püspökké nevezte ki a pápa és mindezt tudatta az illetékes tényezőkkel.⁶⁶ A kinevező bullából megtudhatjuk, hogy Kaboli László választott püspök ekkor még csak szerpapi rendben volt. Egy érdekes kútfő, a zágrábi káptalan státútumait bevezető püspöklista szerint Kabolit pápai provízió, azaz még az előző zágrábi püspök életében való kinevezés útján juttatták a főpapi székbe.⁶⁷ László püspök 1343-ig maradt Zágrábban, majd pedig haláláig, 1345-ig kalocsai érsekként tevékenykedett.⁶⁸ Ő az általam vizsgált időszak legfényesebb hazai karriert befutó titeli prelátusa.

Kaboli prépostsága alatt egy birtokügyben érintett volt Fülöp mester, titeli kanonok, későbbi örkanonok, de ismerjük Péter olvasó-, István éneklő- és Antal örkanonokot is (1325).⁶⁹ Ez utóbbi egyben váci kanonok is volt, 1325-ben a pápa ottani préposttá nevezte ki, valamint megparancsolta egyházi tényezőknek e tisztségébe való beiktatását.⁷⁰ Hét évvel később megtudjuk róla, hogy Antal kanonok egy bizonyos János fia volt, valamint számára a pápa kalocsai egyházmegyei javadalmat biztosított. Ez ekkor még nem érintette titeli és 1325 után szerzett zágrábi kanonikátusát, de az új kalocsai javadalom elfoglalása esetén már le kellett (volna) mondania örkanonokságáról és váci préposti igényeiről.⁷¹ Itt már az

62 Theiner I. 501. p., AOKlt. IX. 405. sz.

63 Mollat VI. 23 545. sz., AOKlt. IX. 462. sz.

64 Theiner I. 501–502. p., AOKlt. IX. 427. sz. A fiatalon elhunyt László herceg (1324–1329) világra jöveteléről volt szó. Ld. *Kristó Gyula*: Károly Róbert családja. In: *Aetas*, 20. (2005) 4. sz. 14–28. p., különösen: 26–27. p.

65 Mollat VI. 23 564. sz., AOKlt. IX. 466. sz.

66 Theiner I. 504–505., 505. p., AOKlt. X. 89., 90–94. sz.

67 *Monumenta historica episcopatus Zagrabienensis saec. XII. et XIII. Ed.: Ioannes Baptista Tkalčić. I–II. Zagrabiae, 1873–1874. II. 6. p.*

68 *Lejla Dobronić*: Ladislav iz Kabola. In: *Zagrebački Biskupi i Nadbiskupi. Ured.: F. Mirošević. Zagreb, 1995. 103–114. p.; Udvardy József*: A kalocsai érsekek életrajza (1000–1526). Köln, 1991. (*Dissertationes Hungaricae ex historia Hungariae XI.*) 202–206. p.

69 DL 1931., AOKlt. IX. 162. sz.

70 Theiner I. 503. p., AOKlt. IX. 459. sz.

71 DF 291 578. Az oklevél regesztájának ismeretét Almási Tibor (SZTE BTK) lekötőlemez szíves-ségének köszönhetem.

Anjou-korban egyre inkább elharapódzó egyházi javadalomhalmozás egyik jellemző példájával szembesülünk.

A XII. századtól egyre inkább gyakorlattá vált a nyugati egyházban az egyházi tisztségek pápák általi betöltése, sőt a későbbiekben az egyházfők már igen gyakran külföldieket, szentszéki klerikusokat helyeztek az európai egyházi közép-reteg különböző posztjaira, akik élvezték az adott pozícióhoz tartozó jövedelmeket is.⁷² A titeli prépostság esetében ez az átlagos magyarországi gyakorlatnál is sokkal gyakrabban fordult elő, hiszen az általam vizsgált korszakban, Kaboli László távozását követően csak külföldi prépostokkal találkozunk és néhány külhoni kanonok is feltűnik. Így 1326–1327 fordulóján (december 3-án, ill. január 13-án) XXII. János pápa, állítólag I. Károly király írásbeli kérésére az itáliai Veroli-beli Jakab lovag fiát, Péter mestert, pápai írnokot tette meg a társaskáptalan prépostjává. Veroli-i Péter ekkor már számos itáliai és külföldi (krakkói, troppau-i) kanonoki és egyéb egyházi javadalom birtokosa volt.⁷³ Magyarországi tartózkodása nem mutatható ki, bizonyos életvitelszerűen az avignoni pápai udvarban tevékenykedett. Csak akkor említették, amikor más egyházi személyek javadalomba való beiktatására, egyházi büntetés alóli feloldására kapott megbízást többedmagával (ezek a tevékenységek jövedelemjuttatással jártak!),⁷⁴ illetve 1330-ban, majd 1336-ban — halála évében — pápai engedélyt kapott arra: szabadon végrendelkezéssé, illetve halála pillanatában gyóntatója teljes pápai bűnbocsánatban részesíthesse.⁷⁵ A fentiek értelmében Péter prépost még epizódszereplőnek is alig tekinthető a magyar egyház történetében. Működése alatt tudomásunk van a már többször említett Fülöp mester, kanonok és a titeli káptalan, valamint Henrik veszprémi püspök közötti perről (1329).⁷⁶

Lényegesen jelentősebb alakja a korai Anjou-kor magyarországi egyháztörténetének Titel következő, szintén külföldi eredetű prépostja. Galhard de Carceribus a középkori magyar egyháztörténelem fontos eseménysorozatának, a pápai tized-

---

72 R. W. Southern: A nyugati társadalom és egyház a középkorban. Bp., 1987. 192–203. p.

73 DF 291 480., AOKlt. X. 517.; DF 291 480., AOKlt. X. 518. sz.; Mollat VI. 27 554. sz., AOKlt. XI. 17–18. sz.

74 Ld. pl. a pénzügyi visszaélések miatt tisztségéből felfüggesztett, majd hivatalába visszahelyezett krakkói főesperes esetét: *Augustinus Theiner*: Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitarum historiam illustrantia. I–IV. Romae, 1860–1864. I. 494. p.; AOKlt. XIX. 578. sz.

75 DF 291 530., AOKlt. XIV. 531., 532. sz.; ill. DF 291 702., AOKlt. XX. 212. sz.; DF 291 701., AOKlt. XX. 213. sz.

76 DF 200 142., AOKlt. XIII. 310. és 348. sz.

szedésnek volt az egyik kulcsfigurája. Az ide vonható események a következőképpen foglalhatók össze: az 1311–1312. évi vienne-i zsinat írta elő a Szentföld felszabadítására az egész katolikus papság jövedelme tizedének hat éven át történő összegyűjtését. A rendelkezés végrehajtására Magyarországon az I. Károly-féle konszolidáció után, az 1330-as években került sor.⁷⁷ Az első dézsmaszedők Béranger fia Jakab (1331–1340) és Bonofato-i Rajmund (1331–1334) voltak. Ők érseki tartományonként elkülönülve tevékenykedtek, és Jakab rendkívül megbízhatatlannak bizonyult a későbbiekben. A tényleges munkát altizedszedők végezték. Rajmundot halála után Lengres-i Jakab francia pappal pótolták (1334–1339).

Az addig Lengyelországban tevékenykedő Galhardot 1336. július 26-án nevezte ki XII. Benedek pápa (1334–1332) a Veroli-beli Péter halálával megüresedett, évi 300 vagy 400 aranyforint jövedelmű dél-magyarországi prépostságba, és beiktatását is elrendelte. A dézsmaszedőről megtudhatjuk, hogy a kánonjog licenciátusa, azaz a doktori fokozat alatti egyetemi végzettség birtokosa volt. Későbbi adatból ismeretes, hogy csak alszerpapi rendben volt.⁷⁸ Néhány nappal később az egyházfő engedélyezte neki bűneinek megvallása esetén a halála előtti szabad bűnbocsánatot.⁷⁹ A magyar király csak 1337. március 3-án tudta meg Galhard préposti kinevezését,⁸⁰ aki március 15-én kapta meg lengyelországi pápai követi megbízatása mellé a magyarországi legációt is. Feladata a hazai pápai tizedsedés (ellenőrzése, konszolidációja) volt.⁸¹ Későbbi adatból tudható, hogy ez év július 22-én érkezett Magyarországra.⁸²

1337/1338-ban az újdonsült prépost Gervaise fia Péter francia kanonok személyében társat kapott a dézsma behajtásához, az addigi tevékenységek kontrollálásához.⁸³ A két pápai megbízott jövedelembeszedő, illetve -ellenőrző tevékeny-

---

77 A kérdésre máig alapvető: *Fejérpataky László*: Pápai adószedők Magyarországon a XIII. és XIV. században. In: *Századok*, 21. (1887) 493–517., 589–609. p. (a továbbiakban: *Fejérpataky*, 1887.)

78 DF 291 696., AOklt. XX. 309. és 310. sz.; Theiner I. 671–672. p., AOklt. XXVIII. 550. sz.

79 DF 291 699. és 291 761., AOklt. XX. 311. sz.

80 DF 291 762., AOklt. XXI. 87. sz.

81 DF 291 763., Theiner I. 612., 612–613., 613. p.; AOklt. XXI. 106–109. sz.

82 *Rationes collectorum pontificiorum in Hungaria (1281–1375)*. Bp., 1885. (Monumenta Vaticana historiam Regni Hungariae illustrantia I/1.) (a továbbiakban: *Rationes*) 410. p.

83 DF 291 768., 291 764., Theiner I. 615–616., 616., 619., 619–620. p., DF 291 769., Theiner I. 620. p.; AOklt. XXI. 241–247. sz., XX. 52–56., 58–60. sz.

ségéről számos adat maradt fenn.⁸⁴ A pápa a magyar uralkodót is kérte követi megsegítésére.⁸⁵ A pápai legátusok időnként Lengyelországba is visszatértek.⁸⁶ 1341. október 21-én Galhardot Avignonba rendelte a pápa jelentéstételre és elszámolásra.⁸⁷ Tevékenységével elégedett lehetett az egyházfő, hiszen 1344. augusztus 9-én a prépost csanádi püspöki kinevezést nyert.⁸⁸ Később még betöltötte a veszprémi püspöki, illetve az itáliai Brindisi-i érsek tisztségét is. 1348-ban hunyt el.⁸⁹ Egyébként hét esztendőnyi prépostsága alatt néhány, a hazai egyházi életet, ill. a titeli prépostságot érintő ügyben is közreműködött: *Goglandus*-ként említve bírótárs volt a zágrábi egyházi nemeseket elítélő perben (1340),⁹⁰ valamint később jelen volt Tiszaalpáron egy, a titeli egyházat érintő birtokügyben (1341).⁹¹

1344. május 3-tól egyébként Arnold de la Caucina titeli, későbbi krakkói kanonok volt a pápai decimátor, aki megszakításokkal már 1372-ig szedte be tizedeket.⁹² Ismeretes napidíja, amely másfél aranyforintot tett ki.⁹³ Titeli kanonoki mivolta bizonytalannal nem volt független Galhard működésétől. Arnold tizedszedő is hol Magyarországon, hol Lengyelországban tevékenykedett.⁹⁴

Galhard prépostság idejéből is fennmaradt egyébként jó néhány személyi vonatkozású adat a titeli egyházzól: a már az 1320-as évek közepétől szereplő, az általam vizsgált korszakon túl is tevékenykedő Fülöp mester, örkanonok 1336-

84 Ld. pl. a hamisan beszedett pápai adó visszaszerzésének ügyét: Theiner I. 622–623., 621–622. p.; AOKt. XII. 506–507. sz.

85 DF 291 781., *Piti Ferenc*: Kiegészítések az Anjou-kori Oklevéltár XXIII. kötetéhez (1339). In: AUSzegAH, 122. (2005) 48. p.

86 Monumenta Poloniae Vaticana. I–IV. Cracoviae, 1913–1914. (a továbbiakban: Mon. Pol. Vat.) I. 340–341. p.; AOKt. XXII. 286. sz.

87 Theiner I. 643–644. p., AOKt. XXV. 742–743. sz.

88 Theiner I. 671–672. p., AOKt. XXVIII. 550. sz.

89 *Fejérpataky*, 1887. 512–516. p.; *Juhász Kálmán*: A csanádi püspökség története (1307–1386). Makó, 1946. (A Csanádi Egyházmegye története I. A Csanádi Püspökség története III. – Csanádvármegyei Könyvtár 40.) 53–57. p.

90 CDCr X. 562–568. p., AOKt. XXIV. 414. sz.

91 AO IV. 170–173. p., AOKt. XXV. 826. sz.

92 Theiner I. 668–669. p., AOKt. XXVIII. 338. sz.

93 *Áldásy Antal*: Regesták a vatikáni levéltárból. Bp., 1895. 4. p., Mon. Pol. Vat. II. 7. p., AOKt. XXVII. 314–315. sz., XXVIII. 388. sz.

94 *Fejérpataky*, 1887. 589–600. p.; ill. <http://www.eduteka.pl/doc/arnold-de-caucina-arnold-de-lacaucina> (utolsó letöltés: 2013. december 19.).

ban, 1337-ben, majd 1338-ban is feltűnik,⁹⁵ míg Kozma mester, éneklőkanonok csak 1335-ben és 1337-ben.⁹⁶ Mátyás olvasókanonokkal 1337-ben találkozunk.⁹⁷ 1337-ben István *magister* volt titeli kanonok.⁹⁸ Egy 1342. évi adat szerint Simon fia Jakab zágrábi olvasókanonok bácsi főszékesegyházi préposttá való kinevezésekor (egyéb zágrábi és pécsi kanoniák mellett) titeli kanonok is volt. Ezt a javadalmat egyébként pécsi kanonikátusával együtt prépostként is megtarthatta.⁹⁹ Jakab olvasókanonok helyére Sándor fia Lukács erdélyi klerikus került Zágrádba, akinek érvénytelenítették a titeli (kanonoki) jogigényét.¹⁰⁰ 1344-ben a pápa Miklós fia János kalocsai kanonoknak tartott fent (rezervált) titeli kanoniát és javadalmat,¹⁰¹ míg Kéri Pál fia Jánosnak ilyet adományozott is. Érdekes módon az Esztergom alá tartozó társaskáptalanban az egyházfő a prépost és a káptalan mellett a kalocsai érseket tiltotta el az Jánosnak adott javadalom feletti rendelkezéstől.¹⁰²

Mint olvasóim láthatják, ebben a tanulmányban egy pár évvel túlhaladtam az efféle feldolgozásaimnál korszakhatárnak tekintett 1342. évnél. Titelnél a cezúrát Galhard prépost működésénél vontam meg, aki 1344-ben távozott tisztségéből. Utóda is külföldi főpap, egyenesen egy Avignonban működő bíboros lett. 1344. szeptember 14-én ugyanis Guillaume de la Jugié (1317–1374), az akkor Szent Péter székén ülő VI. Kelemen (1342–1352) unokaöccse lett a dél-magyarországi társaskáptalan feje.¹⁰³ Guillaume bíboros korábban rouen-i és párizsi kanonok, főesperes volt, majd 1342-ben nagybátyja szerep-bíborossá tette a római S. Maria in Cosmedin-templom címére. Ekkor szentelték fel áldozópappá is. Évtizedekkel később a Szent Kelemen áldozópap-bíborosává lépett elő. Az avignoni

---

95 AO II. 544. p. [1331-re keltezve!], AOklt. XX. 315. sz.; CDCr X. 342–343. p., AOklt. XXI. 445. sz.; Temes I. 59–64. p., AOklt. XXII. 586. sz.

96 Temes I. 59–64. p., AOklt. XXII. 586. sz.; CDCr X. 342–343. p., AOklt. XXI. 445. sz.

97 CDCr X. 342–343. p., AOklt. XXI. 445. sz.

98 DL 30 007., AOklt. XXI. 286. sz.

99 DF 292 264., *Piti Ferenc*: Kiegészítések az Anjou-kori Oklevéltár XXVI. kötetéhez (1342). In: AUSzegAH, 135. (2013) 74–75. p. (a továbbiakban: *Piti*, 2013.)

100 DF 292 293., *Piti*, 2013. 76–77. p.

101 *Bossányi Árpád*: Regesta supplicationum. A pápai kérvénykönyvek magyar vonatkozású okmányai. Avignoni korszak. I–II. Bp., 1916–1918. (a továbbiakban: Reg. Suppl.) I/2. 42. p.; AOklt. XXVIII. 70. sz.

102 DF 291 161., AOklt. XXVIII. 404. és 405. sz.

103 CDH IX/1. 217. p., AOklt. XXVIII. 622. sz.

pápaság gyakran foglalkoztatott diplomatája volt.¹⁰⁴ Az apostoli szentszék magyarországi kinevezéseinek végrehajtójaként és felügyelőjeként működő¹⁰⁵ bíboros-prépost kinevezése, ill. más magyarországi javadalmi tiltakozásokat váltottak ki, és ő nem habozott az ellentmondókkal szemben a kiközösítés eszközével élni. 1344 végén viszont már arról értesülünk, hogy a tiltakozók jobb belátásra tértek, és hazai egyházi vezetők feloldozhatták őket.¹⁰⁶

A következőkben a titeli prépostság anyagi viszonyait (birtokait, jövedelmeit) tekintem át a kezdetektől a XIV. század közepéig. Tanulmányom elején már említettem a minden bizonnyal az alapításkor a káptalannak adományozott Arad megyei, Maros menti Szódi, Magyarzárány, Tótzárány, Gyarru, Ivánháza és Vadkert birtokokat, ill. falvakat.¹⁰⁷ Közülük később a szódi (később Szépfalu, Frumușeni) birtokot és annak jobbágyságait említette az aradi káptalan 1341. évi oklevele.¹⁰⁸ Időrendben a következő birtoktörténeti adatot egy elbeszélő forrás szolgáltatja: Dietrich von Apolda 1292 után keletkezett Szent Domonkos-életrajza szerint egy, a titeli egyházhoz tartozó *Tequeren* falubeli személy meggyógyult hát- és végtagfájdalmaiból a szent ereklyéinek meglátogatása után. Az ismeretlen helyen fekvő település magyar neve talán Tekerő lehetett.¹⁰⁹ 1234-ben az esetleg Zaránd megyei, a bihari vártól kivett *Salan* (Árkicsalán) falu volt határos a titeli egyház egy falujával.¹¹⁰ Róla is esett már szó Anonymus és Titel kapcsolatának taglalásakor.

1240-ben egy pécsi közhitelű oklevél beszél a Haraszt (Sebestyén)-nemzetség tagjai, valamint Heymo cikádori őrszerzetes, ill. Mikó, Balasen és András, a titeli egyház jobbágyságai közötti, fogott bírák segítségével létrejött egyezségről. Cikádor ciszterci apátsága és Titel 76 hold már korábban is bírt termőföldhöz és erdőhöz jutott a mára már elpusztult Tolna megyei Kesztlőc határában.¹¹¹ Ide vonható egy 1296. évi adat is: a cikádori apát szerint Kesztlőc és a Haraszt nemzetségbeliek

---

104 *Salvador Miranda: The Cardinals of the Holy Roman Church. Biographical Dictionary. Clement VI (1342–1352). Consistory of September 20, 1342 (I) Celebrated in Avignon.* <http://www2.fiu.edu/~mirandas/bios1342.htm#Lajugie> (utolsó letöltés: 2014. január 10.).

105 Reg. Suppl. I/2. 41. p., AOklt. XXVIII. 65. sz.

106 Theiner I. 678–679. p., AOklt. XXVIII. 811. sz.

107 DHA I. 309. p. Ld. még ÁMTF I. 177., 179., 186., 187., 188. p.

108 DL 91 315., AOklt. XXV. 95. sz.

109 *Albinus Franciscus Gombos: Catalogus fontium historiae Hungaricae. I–IV. Bp., 1937–1943. III. 2337. p. Ld. még ÁMTF 241. p.*

110 ÁUO VI. 547. p., Reg. Arp. 529. sz. Ld. még ÁMTF 241. p.

111 HO IV. 24–25. p.

Lak nevű birtokával szomszédos volt a határjárás alapján a titeli prépost földje.¹¹² 1276-ban újfent egy pécsi hiteleshelyi oklevél a Tolna megyei Koroncó föld adásvételéről szól. Elbeszélése szerint keletről más egyházak mellett a titelinek is van szomszédos földje.¹¹³ A prépostság e vármegye-beli birtoklását magyarázhatjuk azzal, miszerint a Titelt alapító Árpád-háziak a királyi nemzetség egyik ősi szállásterületén és birtoktömbjében, Tolnában¹¹⁴ adományoztak javakat az egyháznak.

Magyarország déli területein is volt a prépostságnak birtoka. 1269-ben IV. Béla király átírta és megerősítette a veszprémi püspök és királynéi kancellár, valamint a székesfehérvári prépost, királyi alkancellár 1266. évi oklevelét, amely szerint Sándor fia Paris mester a margitszigeti domonkos apácáknak adta többek között a Valkó megyei Bencenc birtokot. A diploma szerint Bencenc mellett birtokolt a titeli prépost is.¹¹⁵ Közvetlenül az Árpádok kihalása utáni időszakból (1301) származik az az információ, miszerint Vencel cseh király a neki és fiának tett szolgálataiért Ratold nb. István mester fia Kokos mesternek adta a titeli egyház (Tisza) várkony nevű faluját. Az oklevél elbeszélése szerint az egyházat fia vagy Kokos mester fogja kártalanítani. Az ifjabb Vencel koronázása után erről királyi pecsétes oklevelet fognak kiállítani.¹¹⁶ A Tisza mellett később is birtokolt a társaskáptalan: 1341-ben Galhard prépost jelen volt egy birtokelhatároláson (Tisza)alpáron, ahol a prépost és a káptalan birtokos volt. Györffy György szerint a szávaszendemeteri görög monostor alpári földrésze lett később Titelé. A prépostság földjén egy régi vásárhelyet is említenek ugyanekkor.¹¹⁷ 1307-ben a veszprémi püspök okleveléből mellékesen megtudjuk: a Bodrog megye-beli (északnyugati részén fekvő) Asszonyfalván volt a prépostnak is birtoka a veszprémi püspök és a pécsváradi apát mellett.¹¹⁸ Az általam vizsgált korszakból ennyi tudható bizonyosan a titeli egyház birtokállományáról.

1233-ban született meg a nevezetes beregi egyezmény a pápaság és a magyar király között — többek között — az egyházak sókereskedelemben elért részese-

---

112 Niczky család levéltára. [Sopron városi Levéltár]. 95. sz. Az oklevélre vonatkozó információkat Dr. Kis Péter barátomnak (ÁBTL) köszönöm.

113 ÁUO IX. 163–164. p.

114 *Györffy György*: István király és műve. Bp., 1977. 199. p.

115 DL 669., Reg. Arp. 1647. sz.

116 CDH V/2. 302–303. p., AOkt. I. 67. sz.

117 AO IV. 170–173. p., AOkt. XXV. 826. sz. Ld. még ÁMTF I. 890–891. p.

118 Zala vármegye története. Oklevéltár I–II. Szerk.: Nagy Imre, Véghely Dezső, Nagy Gyula. Bp., 1886–1890. I. 127–128. p., AOkt. II. 133. sz. Ld. még ÁMTF I. 707–708. p.

déséről. A 29 felsorolt egyházi intézmény között szerepelt Titel is, amely 3000 zuan kősóra volt jogosult. Összehasonlításképpen megemlítjük, hogy a Titelnél mindenképpen jelentősebb királyi egyháznak minősülő fehérvári prépostság vagy az óbudai társaskáptalan is csak két-kétezer zuan sőt igényelhetett. A püspöki egyházak azonban megelőzték, pl. Csanádnak 5000 zuannyi ásványi termék jutott.¹¹⁹

Maradt fenn adat a titeli egyház pápai tizedeiről is. 1332–1337 között évente 36 márkát fizetett, amely nagyjából hatoda volt az óbudai királyi prépostság dézmájának és valamivel több, mint a fele a dömösi társaskáptalanénak.¹²⁰

A káptalan anyagi körülményeinek taglalása után még néhány egyéb kérdésről ejtenék szót. Először 1325-ből ismerjük a titeli prépostság pecsétjét. Mandorla alakú, valószínűleg a XIII. század közepéről származik. Trónuson ülő, Pantokrátorként ábrázolt Krisztust mutat, aki jobbjaival áldást oszt, bal kezében könyvet tart. Két oldalán olvasható: *Dei Sapiencia* (Isten Bölcsessége). A pecsét körirata: +S(IGILLVM) CAPITVLI TITVLENSIS ECC(L)E(SIE).¹²¹

Ismereteim szerint rendkívül keveset tudunk a titeli egyház helyéről, maradványairól, hiszen régészetileg kevéssé feltárt. Egy, a XI. század utolsó évtizede és a XII. század középső évtizede között keletkezett itteni (mára már elveszett) vállkő művészettörténeti összefüggéseit azonban vizsgálták.¹²² További titeli kőemlékeket (pilaszterfő, fríztöredék) őriznek a temesvári Bánáti Múzeumban.¹²³

Mint írásom bevezetőjében említettem, végezetül némi összehasonlító vizsgálatot is végzek az általam eddig tárgyalt társaskáptalanok között. Ez semmiképpen sem reprezentatív felmérés, hiszen ilyet majd az összes hazai világi prépostság történetjének tárgyalása után lehet készíteni, de talán nem tanulságok nélkül való. A prépostok XI–(XIII)–XIV. század közepi egyházi-világi jelentősége szerint összevetem a *medium Regni*-ben fekvő, de Székesfehérvár és Óbuda mögé

119 CDES I. 296–297. p. Ld. még *Almásy Tibor*: Beregi egyezmény. In: KMTL 98. p.

120 Rationes 180. p. Ld. még ÁMTF I. 208., IV. 592. p.

121 *Takács Imre*: A magyarországi káptalanok és konventek középkori pecsétjei. Bp., 1992. 88. p. (49. sz.).

122 *Tóth Sándor*: Volt egyszer egy titeli vállkő. In: *Ars Hungarica*, 23. (1995) 227–232. p.; *Uő*: Az araci kő rokonsága. In: *Középkori Dél-Alföld* 429–448. p.

123 *Daniela Tănase*: Observații cu privire la sculpturile de la prepozitura de Titel din colecția Muzeului Banatului, Timișoara. In: *Arhitectura religioasă medievală din Transilvania. Középkori egyházi építészet Erdélyben III.* Szerk.: Daniela Marcu Istrate et al. Satu Mare, 2004. 61–70. p.

szoruló, Esztergom alá tartozó Dömöst; a Kalocsa alá tartozó, de azért királyi patronátussal bíró Hajszentlőrincet és az itt taglalt Titelt:

	Dömös	Hajszentlőrinc	Titel
Püspökké lett prépost	3	2	5
Kancellár (királyi, királynéi, hercegi)	2	–	3?
Alkancellár (királyi)	–	–	2
Kápolnaispán (királyi, ifjabb királyi) – titkos kancellár	1	2	1
„Összpontszám”	6	4	11

E csupán pár szempontot figyelembe vevő — és újból hangsúlyozandó: semmiképpen sem reprezentatív — statisztika megerősíti az eddigi vizsgálataimból leszűrhető következtetéseket, a királyi prépostságok között nem igazán jelentős Dömös és az Esztergom helyett Kalocsa érsekségének alárendeltségében működő Hajszentlőrinc a fenti elemzés szerint jócskán lemarad Titel mögött. A Szent László király, és a rá vonatkozó bővebb információk hiányában homályba burkolódzó öccse, Lampert herceg által alapított dél-magyarországi társaskáptalan valószínűleg nagyjából Araddal lehetett azonos súlyú, viszont bizonyosan Óbuda vagy az állami tisztségek némelyikével egyenesen intézményes kapcsolatba lépő Székesfehérvár mögé sorolandó. Mindez azonban nem változtat azon a tényen, hogy az egyedi védőszentű, hazánk két nagy folyójának találkozásánál létrehozott királyi egyház a maga korának egyik legjelentősebbike volt.